

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

FREDERIKSBORG AMT
KØBENHAVNS AMT
HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

c. 15 km SØ. for Kalundborg. De overvejende lerede og frugtbare Jorder er lavtliggende og jævne mod S. ved Søen, men højner sig og bliver bølgeformede mod N. for helt mod N. at gaa over i de store Bakker i Egnen omkring Jyderup. Ved Lille-Fuglede By er der smuk Udsigt over Søen. Sognet er skovløst som Hovedsognet. Gennem Sognet gaar Kalundborg-Slagelse Landevej og Slagelse-Værsløv Banen.

Befolkning i 1916: 582 (1801: 270, 1850: 378, 1901: 432), boende i 128 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 172 Td.; 35 Gde med 155 og 41 Hse med 17 Td. Hartk. Ejds. (1916): 1583, deraf Jordv. 841. Areal: 1029 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 28 ha, Rug 48, Byg 137, Havre 86, Blands. til Modenhed 51, Kartofler 6, Foderroer 68, Sukkerroer 46; Brak udgjorde 69 ha, Grønfoeder og Græsning 186, Haver o. l. 12, Tørvemoser 4, Vandar. 218. Kreaturhold (1919): 204 Heste, 599 Stk. Hornkv. (deraf 306 Køer), 11 Geder, 36 Faar, 356 Svin (1914: 1271).

I Sognet Byerne: *Lille-Fuglede* (c. 1370 Fwghlethællilæ) med Kirke; *Jerslev* (1343 Eersløff), ved Landevejen og Jærnbansen, med Skole, Hotel, Filial af Kalundborg og Omegns Bank, Dampml., Kbmdshdr., Maskinfabr. m. m. samt Jærnbaneest., Posteksp. og Telegrafst. *Nordkrogs Hse.*

L.-Fuglede S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de samme Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr. 359. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken, indviet til Skt. Peder, er en romansk Kampestensbygn. med gotiske Hvælvinger og Tilbygninger: Taarn, Vaabenhus mod S. og Nordkapel (nu Materialhus), alt af Munkesten. I et Brev af 1443 nævnes Vor Frue Alter i Kirken. Ved en Restaur. 1855-56 nedbrødes Koret, og Skibet forlængedes mod Ø. og afsluttedes med lige Gavl. Altertavle (Chr. i Getsemane) er fra 1855 (den gl. Tavle fra Fr. II's Tid hænger paa Nordvæggen); Prædikestol fra c. 1600; romansk Granitfont. — Kirkegaardsmuren er mod S. og V. til Dels fra Middelalderen.

I Sognet har fordum ligget Hovedgaarden *Jerslevgd.*, som Fr. II 1570 skænkede sammen med 15 andre mindre Gde i Jerslev By til sin tyske Sekretær Caspar Paslick.

Kun under Jerslev kendes Oldtidsminder: enkelte Dysser og Gravhøje, næsten alle nu dog sløjfede.

Skippinge Herred.

Sognene: *Føllenslev, Sørslev, Bregninge, Bjærgsted, Holmstrup, Viskinge, Agnsø, Værsløv, Jørlose, Sejerø.*

1648

Trap: Danmark, 4. Udg. II.

Dette Herred, det mindste i Amtet næst Samsø, omgives mod V. af Ars Hrd., mod N. af Kattegat (Nekselø Bugt) og Ods Hrd., mod Ø. af Tuse og mod S. af Løve Hrd., fra hvilket det adskilles ved Aamose Aa, samt af Tissø. Desuden hører Øerne Sejerø og Nekselø i Kattegat til Herredet. Om den nu udtørrede Saltbæk Vig, hvorved Herredet har vundet c. 658 ha, se p. 518. Dets største Udstrækning fra N. til S. er henved 22 km; mod N. er det over 15 km bredt, mod S. løber det ud i to Spidser, en til Tissø, en anden ned mellem Tuse og Løve Hrd. Herredet har en Del Skov i

34

den østl. Del (i alt 1305 ha). Jorderne er i det hele gode og lerede, mod N. og V. noget sandede, og højtliggende og bakkede i den sydl. og midterste Del, mod N. lave. Omkring Aerne paa Sydgrænsen og mod NV. langs Bregninge Aa er der store Eng- og Mosestrækninger. Til Herredet hører den c. 206 ha store Skarrid Sø. M. H. t. Frugtbarheden er det næst Ods Hrd. det mindst frugtbare i Amtet, idet der i Gnmst. gaar c. $12\frac{3}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. H. Det saml. Areal udgør 19,357 ha (c. 194 km²), deraf Vandareal 431. Ager og Engs Hrtk. og det halv. Skovskyldsh. udgjorde $\frac{1}{2}$ 1905 c. 2434 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1916 9058 (1801: 4598, 1850: 7756, 1880: 9414, 1901: 8534). I gejstl. Hens. danner det eet Provsti med Nykøbing Kbst. og Ods Hrd., undt. Holmstrup S., der er Anneks til Jyderup i Tuse Hrd.

Skipplinge Hrd. i Vald. II's Jordebog kaldet *Skyppings-* og *Skipplingshæret*, hørte i Middelald. til Sjællands Vestersyssel; før Reformat. var Herredet meget mindre, end det er nu, idet det kun omfattede Egnen ved Indgangen til Ods Hrd. mel. Lammefjord og Neksælø Bugt (Føllenslev, Særsløv, Vallekilde og Hørv S.); fra 1660 hørte det til Kalundborg Amt (se videre p. 396).

Kun paa Sejersø og Neksælø findes fyldige Minder om en Bosættelse i den ældre Stenalder. Andetsteds i Hrd. er det væsentligst først fra den yngre Stenalder, at Oldtidslevninger foreligger. Store Stengrave kendes i ret betydeligt Antal (c. 100), om end mindre end i Nabohrd. mod V. og S. I Tilslutn. til Stengravene dér har de især deres Plads i den sydl. Del, i Værsløv S., Sydsiden af Viskinge S., Agnsø og Nordsiden af Holmstrup. I Jørløse S., ligesom ogsaa i Hrd.s Østside og i Kystsoegnene er de ret faatallige; ogsaa dette svarer til Forholdene i Naboegnene. Under Bronzealderen synes der især i det store Bregninge S. at have været Bosættelser af Betydning, idet knap Halvdelen af de i Hrd. kendte c. 350 Gravhøje optræder dér. Mest holder disse sig til Højdedragene, men hist og her ligger de ogsaa paa lavere Terræn; saaledes ses en lille Saml. Høje fra Bronzealderens Slutn. i Bregninge S. ud mod Kysten. Fra Jernalderen foreligger ikke mange Minder.

Litt.: Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser, af C. Neergaard 1891-92, og af A. Matthiesen og P. Hauberg 1895 (Manusk.).

Føllenslev Sogn (*F.-Særsløv Km.*) omgives af Annekset Særsløv, Bregninge S., Kattegat og Ods Hrd. (Vallekilde S.). Kirken ligger c. 22 km V. for Holbæk og 19 km ØNØ. for Kalundborg. Jorderne er i den sydl. Del lerede og noget stenede, højtliggende (Ballebjærg, 56 m) med stortformede, ejendommelige, dels kuplede, dels skarpt afskaarne Bakker med vide Udsigter; mod N. er Jorderne mere lavtliggende og jævne, gennemgaaende lermuldede og meget frugtbare. Til Sognet hører den c. 223 ha store Neksælø, der strækker sig c. 4 km fra SØ. til NV. og er temmelig høj (Elmebjærg, 41 m). Gennem det skovløse Sogn gaar Nykøbing-Slagelse Landevej og Hørv-Værsløv Banen.

Befolkning i 1916: 850 (1801: 465, 1850: 775, 1901: 842), boende i 179 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 320 Td.; 39 Gde med 289 og 105 Hse med 31 Td. Hartk., samt 24 jordløse Hse. Ejds. (1916): 3320, deraf Jordv.: 2055. Areal: 1908 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 75 ha, Rug 120, Byg 365, Havre 227, Blands. til Modenhed 102, Kartofler 11, Foderroer 163; Brak udgjorde 217 ha, Grøn-

foder og Græsning 494, Haver o. l. 44, Tørvemoser 24, Skov 10, ubenytt. 6, Vandar. 4. **Kreaturhold** (1919): 357 Heste, 1629 Stk. Hornkv. (deraf 824 Køer), 39 Geder, 135 Faar, 838 Svin (1914: 1969).

I Sognet **Byerne**: *Føllenslev* (Følleslev; c. 1370 Fyælenzlef) med Kirke, Præstegd., Kapellanbl., Skole, Føllenslev-Særslev Sparekasse (opr. 1871, ^{21/8} 1918: Indskud 45,227, Reservef. 1879 Kr.), Filial af Kalundb. og Omegns Bank, to Andelsmejerier (Ballebjærg og Egehøj), Ml. m. m. samt Postkontor, Jærnbane- og Telegrafst.; *Havnso* (c. 1370 Hawensø), Fiskerleje, med Skole, Badehotel (staar ubenyttet), Ml., Kbmshdlr., Fiskeopkøbsforeninger og en Havn, anl. 1906 med Tilskud af Staten (30,000 Kr., en 220 m lang Mole med indtil 3,7 m Vand) med Overfart til Nekselø. Saml. af Hse: *Føllenslev Englodder, Græsmark, Tjørne-mark*. Paa *Nekselø* (1203 Nixlæ) er der Gde og Hse med Skole, Ml., Andelsmejeri og Statstelefonst.

Hovedgaarden *Egemarke* (c. 1370 Eghemarkæ) har c. 93,5 Td. H., Ejds. 775, deraf Jordv. 530; c. 449 ha, deraf Eng 47, Mose 5, Resten Ager; desuden hører til Ejendommen af Fæstegods 20,5, af Arvefæstegods 8,7 Td. H., 17 jordløse Hse og c. 4,4 ha Mose; hele Ejds. er 1,071; Gaarden har Strandret paa de over 1600 m af Kysten, hvortil den grænser. Hovedgaarden *Algestrup* (1373 Algythstørp, 1384 Algestorp) har c. 43,5 Td. H., Ejds. 380, deraf Jordv. 249,2; c. 270 ha, deraf Eng 10, Skov 38, Gaardspl., Have og Park 5,5, Resten Ager; til Ejendommen hører desuden 15 Hse med c. 3,5 Td. H., c. 23 ha. Af Hovedgaardens Jorder ligger c. 40 Td. H. i Sognet, Resten i Bregninge S., Skoven i Holmstrup S., Husene i Bregninge, Bjærgsted og Holmstrup S.; hele Ejds. er 410.

Føllenslev S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Nykøbing Skattekr., Skippinge Hrds. Skyldkr., Amtets 2. Folketingsvalgkr., 4. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 1. Lægd. Kirken, hvorved, foruden Sognepræsten, en Kaldskapellan er ansat, er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestensbygn., hvis Kor i gotisk Tid er nedrevet og Skibet forlænget mod Ø. I s. Periode er indbygget Hvælvinger, i det gl. Skib før Ombygningen i Ø., og tilføjet Taarn i V. og Vaabenhus og Sakristi i N. I 1906 fremdroges i Skibets Hvælv. Brudstykker af Kalkmalerier fra Tiden efter 1500 (ikke restaurerede). Altertavle og Alterbord fra 1590 og Prædikestol fra 1595, udgaede fra samme Værksted; Tavlen har et nyere Maleri (Christus i Emaus); romansk Granitfont. Paa Tværbjælken over Korbuen et Krucifiks fra c. 1400. Foran Alteret Ligsten over Præsten Israel Hansen (Assonius), † 1682, i Sakristiet Ligstene over Præsterne Niels Hansen, † 1623, og Anders Mortensen, † 1650. — Paa Kirkegaarden, hvis Mur er middelalderlig, et monumentalt Gravmæle (Pyramide med Gravkammer) over Fam. Grüner.

Egemarke er opr. ved 1700 af nedl. Bøndergde (1664 havde Byen E. 12 Gde) og ejedes af Højesteretsass. Brostrup Albertin, som 1710 solgte den (den kaldtes dengang Ladegd. og havde 85, Bøndergodset 272 Td. H.) for 16,000 Rd. til Assessor Jens Hellegaard til Vognserup, hvis Arvinger solgte den ved Auktion 1720 for 10,660 Rd. C. til Gehejmer. Fr. Chr. Adeler († 1726), efter hvem den 1729, ved Skode fra de andre Arvinger, tilfaldt Sønnen, Stiftamtmd. Fr. Adeler († 1766), der skødede den tillige med Algestrup (se ndfr.) 1759 til Svigersønnen, Oberstlieutn., senere Generalmajor H. G. Barner, Stamfader til Slægten Barner i Danm. († 1775). Hans Enke skødede begge Gaardene 1785 for 57,000 Rd. til Sønnen Kmjkr. Leop. Th. Barner, efter hvis Død 1809 de solgtes til Gross. Schartau („for 3 Tdr. Guld i Bankosedler“) og senere til Kammerrd. Klein, som i Pengekrisen maatte afstaa dem til Staten for 176,500 Rd. Staten solgte Egemarke 1841 for 207,500 Rd. til C. E. Grüner, sen. Hofjægerm., † 1901, efter hvis Enkes Død den 1906 gik over til Sønnen, den nuv. Ejer, C. E. Grüner. — Da E. brændte 1826, opf. der en 1 Stokv. høj Hovedbygn., som i 1880'erne til Dels ned-

reves og erstattedes med en 2 Stokv. høj hvidkalket Bygn. med to kamtakkede Tværgavle.

En *Havegaard* i E. (1373 Haghægarth) omtales oftere omkr. Aar 1400, den kom tilsidst i Roskildebispens Besiddelse.

Algestrup (*Algistrup*) er opr. som Hovedgd. 1756 af Stiftamt. Fr. Adeler af en nedl. Landsby (1664 10 Gde og 3 Hse) og delte Skæbne med Egemark indtil 1841, da den solgtes til en Hr. Hansen, der 1852 solgte den for 100,000 Rd. til Vilh. Maag, som atter 1866 afhændede den for 138,500 Rd. til Læge, Etatsr. J. Lemvig, † 1919, hvis Dødsbo ejer den. Han tilkøbte sen. det meste af det nu tilh. Gods. — Hovedbyggn. (med en Borggd., der adskilles fra Avlsgaarden ved 6 mægtige gl. Lindetræer) er opf. efter en Brand 1834, men er ombygget 1867 og har 1876 og 1884 faaet 2 Tilbyggn.; den er 1 Stokv. høj med to Fløje og Frontespice til Have og Gd. — Den ovenn. L. Th. Barner ligger, med en Datter Frederikke, begr. i en gl. Gravhøj (hvorpaa Granitstøje med Indskrift) paa Algestrup Mark.

I *Føllenslev* har ligget en Hovedgd., der 1402 og 1416 beboedes af Peder Lauridsen, som førte Slægten Bilds Vaaben, 1481 og 1488 af Christiern Madsen. Herman Navl ejede Føllenslevgd. 1570, men solgte den til Fru Mette Oxen, Hans Barnekows, hvis Sønner 1582 afhændede Gaarden til Kongen.

Den østl. Halvdel af *Neksøl* skænkede Aarhusbispen Peder Vognsen til Aarhus Bispebord, den vestl. tilhørte Roskildebispen. Senere kom Øen til Kronen; 1529 mageskiftede Fr. I „Vor og Kronens Ø Nixell, som er 4 Gde“, til Roskildebispen Joach. Rønnow. — I nyere Tid ejedes den af Amtsforsvalter Jens Rostgaard († 1715), hvis Enke, Else Iversdatter, efter sin afdøde Mands Ønske solgte den 1718 til Fr. Rostgaard, „paa det at bemældte Jordegods igen kunde vorde samlet med den Insul Seyerøe“; Ejendommen skulde dog først tiltrædes efter hendes Død. Fra 1741 hørte Øen til Stamhuset Krogerup (se p. 79). Efter dettes Ophævelse 1800 solgte Knjkr. v. d. Maase Øen 1805 for 6500 Rd. — Øen, der forbindes med Sjælland ved en Stenrevle, der dog staar under Vand, er kendt for sin Skønhed med sine indtil 40 m høje Klinter og den træbevoksede Trolldal. I 14. Aarh. havde den ifl. Roskildebispens Jordebog Olden til 40 Svin.

V. for Føllenslev ligger tæt sammen to fredl. Langdysser, som skønt noget forstyrrede endnu virker ganske imponerende; SV. og N. for Byen har der været enkelte andre Langdysser og under Havnsø et Par Dyssekamre. Spredt i Sognet er og har der været fl. Gravhøje; enkelte er ganske anseelige, saaledes den fredl. *Gunhøj S.* for Føllenslev og den ovenn. Høj ved Algestrup. I Havnsø Strand er opfisket en svær Guldhalssing fra den sen. Jernalder (Værdi c. 1800 Kr.). Paa Neksøl findes ingen Gravhøje eller Dysser, nordl. paa Øen derimod en ældre Stenalderes Køkkenmødding.

Sørslev Sogn (*Føllenslev-S. Km.*), Anneks til Føllenslev, omgives af dette, Bregninge og Bjærgsted S. samt Tuse Hrd. (Hjembæk S.) og Ods Hrd. (Vallekilde S.). Kirken ligger c. 19 km NØ. for Kalundborg og 22 km V. for Holbæk. De for det meste lerede, mergelblandede, frugtbare Jorder er overvejende højtliggende og stærkt bakkede med vide Udsigter som i den sydl. Del af Føllenslev Sogn; højeste Punkt er Knolden, 89 m; mod N. falder de noget af til den udtørrede Svinninge Vejle (se p. 480). Sognet er skovløst. I Sognet krydses Nykøbing-Slagelse og Holbæk-Kalundborg Landeveje; det nordvestl. Hjørne berøres af Hørv-Vørslev Banen.

Befolkning i 1916: 970 (1801: 449, 1850: 934, 1901: 995), boende i 222 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 250 Td.; 45 Gde med 209 og 171 Hse med 41 Td. Hartk., samt 20 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1916): 2528, deraf **Jordv.:** 1415. **Areal:** 1395 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 33 ha, Rug 79, Byg 222, Havre 170, Blands. til Modenhed 73, Kartofler 15, Foderroer 134; Brak udgjorde 125 ha, Grøntoder og Græsning 425, Haver o. l. 16, Tørvemoser 30, Vandar. 4. **Kreaturhold**

(1919): 283 Heste, 967 Stk. Hornkv. (deraf 570 Køer), 22 Geder, 28 Faar, 573 Svin (1914: 2019).

I Sognet Byerne: *Sørslev* (c. 1370 Sørslef), ved Nykøbing-Slagelse Landevej, med Kirke, Skole, Kommunens Fattiggd. med Alderdomshjem, Andelsmejeri, Ml., Kbmshdhr., Savværk m. m.; *Snertinge* (1199 Suarthinghe, c. 1370 Swertinge), ved Landevejenes Krydsning, med Apotek, Lægebl., Kro, Ml., Kbmshdhr., Ostefabr., Maskinfabr., Vandværk, Brevsamlingssted og Telegrafst.; *Favrbo* (c. 1370 Fawræbthøe) med Skole, Ml., Teglværk 190 og Brugsforen. *Ravnholt Hse.*, *Krohuse*. — *Sørslevgd.* har 29,6 Td. H., Ejds 190, deraf Jordv. 146,2; c. 121 ha, deraf Ager 92, Eng 27. *Favrbogd.* (tidl. Kro).

Sørslev S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr. 368. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestensbygning, hvorved i tidl. Tid er opf. et Kampestens-taarn, hvoraf nu kun det nederste Stokv. staar, idet der V. derfor er opf. et nyt, sent-middelalderl. Taarn. Desuden er i Middelald. Slutn. Koret nedrevet, Skibet forlænget mod Ø. og samtidigt overhvalvet, og Vaabenhus mod N. og Kapel mod S. tilføjet. Paa Taarnets Sydside staar Aarst. 1860; paa søndre Sidemur i Skibet er der oven over Hvalvingen Levninger af et Kalkmaleri. Altertavle fra 1626 med et daarligt malet Bill. fra 1859 (Jesus i Templet); Prædikestol i Højrenæssancestil; senromansk Granitfont; sengotisk Degnestol med Relief af Apostlen Johannes. Foran Alteret Ligsten med næsten ulæselig Indskr. over Ritm. Gotfr. Below, † 1703, og Hustru. I 1910 gjordes i Kirken ved Udgravning et stort Møntfund fra Middelalderen.

En Hovedgd. i *Sørslev* ejedes 1381 og 1410 af Anders Jensen, som førte et gaaende Vildsvin i sit Vaaben. Hans Søn Jakob Andersen og Sønnesøn Anders Jepsen skrev sig dernæst til Sørslev. Sidstes Søn Jep Andersen afhændede 1483 sin Gd. i Sørslev til Jørgen Rud, men Sønnen Jep Jensen, Slægtens sidste Mand, skrives dog endnu til Sørslev. — Jep Eriksen i *Snerting*, Væbner, nævnes 1454.

Favrbo har tidl. hørt til Vallekilde S. (saaledes i Ekstraskattemandtal 1610).

Ved *Favrbo* ligger paa Toppen af Banken Lindebjærg en anselig, fredl. tokamret Langdysse, omsat med c. 80 Randsten; NØ. for den en fredl. Runddysse. Paa andre Højdedrag er der paavist c. 25 Gravhøje, næsten alle nu dog overpløjede el. sløjfede.

Bregninge Sogn (B.-Bjærgsted Km.), det største i Herredet, omgives af Føllenslev og Sørslev S., Annekset Bjærgsted, Viskinge og Vørslev S., fra hvilket sidste det skilles ved Bregninge Aa, samt Ars Hrd. (Tømmerup og Raklev S.), fra hvilket det skilles ved den nu til Dels udtørrede Saltbæk Vig og Kattegat. Ved Udtørringen af Saltbæk Vig (se p. 518) har Sognet vundet c. 472 ha. Kirken ligger c. 14 km Ø. for Kalundborg. De mod V. ler- og sandmuldede, mod Ø. lermuldede og tem-

melig stenede Jorder er i den vestl. Del jævne og lavtliggende, begrænsede mod V. af Bregninge Aa, der ledsages af Eng- og Mosedrag, og Saltbæk Vigs udstrakte Engstrækninger; mod N. hæver Landet sig i Afsatser indtil c. 50 m for saa atter over Eskebjerg Enghaves Moser og Vesterlyng at sænke sig ned til det sandbræmmede Hav; i den østl. Del stiger Landet ret betydeligt — Stagehøj, 74 m, Vandværket ved Rumperup 78 m — til et ofte stærkt kuperet, storformet Bakkeland. Vesterlyng er en ejendommelig, jævn, sandet, til Dels lyngbevokset Landstrækning, indhegnet med Stendige og benyttet som fælles Græsgang for Byerne Føllenslev, Havnsø, Eskebjerg og Allershave, og er i alt 320 ha. Mod N. løber den ud i den lille Halvø „Stold“, der hæver sig som en Skanse ud mod Havet; i Vesterlyng er der god Badestrand. Gennem Sognet gaar Kalundborg-Holbæk Landevej og Hørv-Værsløv Banen.

Befolkning i 1916: 1981 (1801: 950, 1850: 1670, 1901: 1755), boende i 387 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 486 Td.; 88 Gde med 410 og 250 Hse med 63, samt forsk. Lodder med 13 Td. Hartk. og 56 jordløse Hse. **Ejds.** (1916): 5154, deraf **Jordv.**: 3245. **Areal:** 4822 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 10 ha, Rug 57, Byg 93, Havre 86, Blands. til Modenhed 78, Kartofler, 16, Foderroer 68, Sukkerroer 4; Brak udgjorde 74 ha, Grøntoder og Græsning 334, Haver o. l. 11, Tørvemoser 13, Skov 267, ubenytt. 6, Vandar. 103. **Kreaturhold** (1919): 744 Heste, 2505 Stk. Hornkv. (deraf 1356 Køer), 152 Geder, 273 Faar, 1561 Svin (1914: 4381).

I Sognet Byerne: *Bregninge* (c. 1370 Bræghninge), ved Landevejen, med Kirke, Præstegd. (opf. 1866), Skole (opf. 1907, Arkt.: A. Bentsen), Kbmshdr. m. m.; *Kaldrød* (Kaltred, c. 1370 Kaldruthæ) med Forskole og Jærnbaneest.; *Torpe*; *Hagendrup* (c. 1370 Hakundorp) med Ml.; *Rumperup* (Romperup, 1355 Rumperop) med Skole (opf. 1860), Vandværk og Fattiggd. med Alderdomshjem for flere Sogne (opf. 1867, 35 Pl.); *Eskebjerg* (c. 1370 Esgebyærgh) med Skole (nyopf. 1909, Arkt. A. Bentsen), Missionshus („Tabor“, opf. 1885), Forsamlingshus (1889), Vandværk, Andelsmejeri, Jærnbaneest., Posteksp. og Telefoncentral; *Gammelrand* (1371 Gamlæraand); *Olstrup* (c. 1370 Olefstorp); *Allershave* (Alleshave, 1231 Aluærshaghæ) med Skole (opf. 1834), Jærnbaneest. og Posteksp. (før Saltbæk Vigs Udtørring laa Byen paa den Halvø, der skilte Vigen fra Kattegat, og Vandet indenfor kaldtes Allershave Vejle). Saml. af Gde og Hse: *Eskebjerg Enghave*, *Nyløkke*, *Kulbjerg*, *Algestrup*, *Galgebjerg* (el. Galtebjerg) og *Sultenkrog*.

Større Gde: *Kaldrødgd.*, 18,5 Td. H., Ejds. 155, deraf Jordv. 105,5; 179 ha, deraf Eng 50 (hvoraf c. 11 i Viskinge S.), Resten Ager; 1 Hus. *Torpegd.*, 12,8 Td. H., Ejds. 103,5, deraf Jordv. 81,3; c. 95 ha, hvoraf Eng 28, Plantage 1,6, Resten Ager. *Bregningegd.*, 22,2 Td. H., Ejds. 182,8, deraf Jordv. 145; c. 172 ha, deraf Eng 7, Mose 26, Resten Ager; 6 Lejehuse. *Olstrupgd.*, 18,2 Td. H., Ejds. 180, deraf Jordv. 117; c. 132 ha, deraf Plantage 2, Resten Ager. *Vilhelmshøj* (i Eskebjerg), 14,7 Td. H., Ejds. 110; c. 104 ha, deraf Eng 20, Græsning 2, Resten Ager. *Gammelrandgd.* (c. 8 Td. H.).

Bregninge S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filiaal i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Nykøbing Skattekr., Skippinge Hrds. Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 4. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 367. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestensbygn., der endnu i romansk Tid er forlænget mod V.; c. 1400 er Kirken overhvælvet (Kalkmalerier fra denne Tid: Skt. Jørgens og Skt. Mikael's Kamp med Dragen, Skt. Nicolaus, der frelser de søførende, Lykkehjulet o. a. symbolske Bill., er restaur. 1904 af E. Rothe; paa Væggene, overskaaret

af Hvalvingerne, senromanske Bill.). I gotisk Tid er desuden tilføjet Taarn, Sydkapel (nu inddraget i Kirken med egen Indgang), Vaabenhus mod N. (alle 3 forhøjede endnu i Middelald.) samt Sakristi mod N., hvori Kalkmalerier fra c.1450, restauret af E. Rothe (Helgenbill., Skt. Katharine m. m.). Altertavle af Lor. Jørgensen fra 1654; Antemensalet har Malerier fra 1578; Prædikestol i Senempirestil; stor Font udhuggen i gotlandsk Kalksten fra c. 1300 (paa Døbefadet staar: Stjaalen og fundet igen 1787); sengotisk Krucifiks paa Taarnets Nordvæg. I Skibet en Malmlysekrone fra 1696; i Vaabenhuset og Sakristiet prægtige gl. Egetræsroder med Jærnbeslag; i Sakristiet et indmur. gotisk Monstransskab; i Kapellet, der er blevet kaldt „Ran Kirke“ og „Gammelgaards (Gammelrand?) Kapel“, henstod under Gulvet til ved Midten af 19. Aarh. en Del forfaldne Kister (med ukendte Lig; i D. Atlas VI p. 222 siges, at det var Lig af Præster og efter Resterne af de Ligene iførte Dragter vistnok fra 16.-17. Aarh.), som nu er nedgr. paa Kirkegaarden. Smstds. ligger mange af Sognepræsterne begr.: O. Wilsbech, † 1777 (stor Mindesten), H. A. Jungersen, † 1854, G. Jakobsen, † 1900, Provst J. C. Evensen, † 1904, m. fl.; Mindesten over Indremissionær Hans Sørensen, † 1908. Ligkapel. (C. F. Nielsen, Gravskrifter fra B. Kirke, i Kirkeh. Saml. 2. R. VI).

Sognet led meget under Svenskekrigen 1658-60. Ifl. gl. Frasagn skal Kirkens ældgl. Vasa sacra m. m., formentlig under denne Krig, være blevne indmur. i Kirken, uden at de senere har kunnet findes igen.

Olstrup henregnedes tidl. (i 17. Aarh.) til Vallekilde S. *Gammelrand* var i 1688 en By med 6 Gde og 1 Hus.

Ikke mindre end c. 150 Gravhøje og nogle Dysser og Jættestuer er paaviste rundt om i Sognet, dog ikke paa de lave Jorder om Torpe og Kaldrød. Meget heraf ligger i højt Terræn, men er nu overpløjet el. ødelagt. N. for Hagensrup er fredl. en anseelig Runddysse og ved Olstrupgd. et Dyssekammer; N. for Eskebjærg ses to Langdysser. I Vesterlyng ligger ganske lavt og ejendommeligt en lille Langdysse og flere, hovedsagelig smaa Høje fra Broncealderens Slutn. (fredl.).

Bjærgsted Sogn (*Bregninge-B. Km.*), Anneks til Bregninge, omgives af dette, Særslev, Agnsø og Holmstrup S. samt Tuse Hrd. (Hjembæk S.), fra hvilket det til Dels skilles ved Skarred Sø, hvoraf c. 100 ha regnes til Sognet. Kirken ligger c. 19 km Ø. for Kalundborg. De dels lerede, dels sandede, meget stenede Jorder er gennemgaaende højtliggende (højeste Punkt ved Bjærgsted By, 87 m), ofte stærkt kuperede og bakkede paa et Højdedrag, der gaar fra S. til N., er rigt paa vide Udsigter, og falder temmelig brat af mod SV. til Stenrand Plantage, mod S. til Agnsø og Kongens Møller og mod V. til Skarred Sø. En Del Skov, navnlig i den østl. Del (Bjærgsted Sk., under Lerchenborg, Daverup Sk. og Astrup Sk.). Sognet er kendt og meget søgt for sin Naturskønhed. Gennem Sognet gaar Amtshovedvejen fra Elverdamskroen til Viskinge og Holbæk-Kalundborg Banen.

Befolkning i 1916: 553 (1801: 307, 1850: 488, 1901: 522), boende i 105 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 97 Td.; 20 Gde med 82 og 67 Hse med 15 Td. H., samt 15 jordløse Hse. Ejds. (1916): 1615, deraf Jordv.: 843. Areal: 1270 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 130 ha, Rug 300, Byg 538, Havre 405, Blands. til Modenhed 172, Kartofler 95, Foderroer 300, Sukkerroer 22; Brak udgjorde 374 ha, Grønfoder og Græsning 1686, Haver o. l. 53, Tørvemoser 75, Skov 71, ubenytt. 227, Vandar. 30. Kreaturhold (1919): 154 Heste, 506 Stk. Hornkv. (deraf 273 Køer), 29 Geder, 115 Faar, 205 Svin (1914: 613).

I Sognet Byen: *Bjærgsted* (1336 Byræstweth), mel. Bjærgsted Banker, med Kirke, Skole (opf. 1846), Forskole, Missionshus („Nazareth“, opf. 1895), Kbmdshdl. (Kroen blev nedl. 1909 efter en Brand 1908). *Snuderup* (c. 1370 Snuthathorp),

Gd. og Hse. Desuden nævnes *Gryde Mølle* (1316 Grydeaa mølle), se nedenfor, en af de ved Aamose Aa liggende 5 „Kongens Møller“, der er kendte for deres Naturskønhed.

Hovedgaarden *Daverup* (1231 Dagthorp, c. 1370 Dawæthorp) har nu kun c. 8 Td. Ager og Engs H. og 2 Td. Skovsk., Ejds. 168,5; c. 125 ha, deraf Skov 58, Ager 65, 1 Fæstehus (i Særslev S.). Hovedgaarden *Astrup* (1408 Asthorp), ved Skarrid Sø, c. 15,5 Td. Ager og Engs H. og 4 Td. Skovsk., Ejds. 306; c. 266 ha, deraf Skov 107, Resten Ager og Eng; 9 jordløse Hse (1 i Holmstrup og 1 i Agnø S.) samt Gryde Ml. og Kongens Ml. *Henriksholm*, Gd. (før Smederupgd., c. 10 Td. H., c. 107 ha). *Bjærgsted Skovridergd.*

Bjærgsted S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr. 366. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestensbygn. med gotiske Hvælvinger. Ogsaa det uanselige Taarn, Vaabehuset mod S. og Nordkapellet er senmiddelalderl., af Kamp og Munkesten. Ny Altertavle (den gl. var fra 1623): en Kopi af Tizians Skattens Mønt (mal. af Komtesse Regitze Lerche); Prædikestolen har Rester af en Renæssancestol; plump romansk Granitfont. Kirken er stærkt restaur. c. 1850. Muret Taarnopgang fra 1917.

Daverup forekommer i Middelald. som Navn paa en Landsby; Gaarden er opr. af en Del af det Kalundborgske Gods og ejedes i Beg. af 18. Aarh. af Jens Jørgen Fust, der 1719 solgte den (kaldes i Skødet Ejendomsgd. og var noget over 11 Td. H.) for 900 Rd. til Kancellir., senere Justitsr., Generalfiskal Troels Schmidt; 1743 solgtes den af P. Fr. Spleth til „Oberjæger“ Th. Masman, som atter 1752 solgte den (40 $\frac{1}{2}$ Td. H.) til Chr. Greve Lerche (se p. 522), hvorefter den var forenet med Lerchenborg indtil 1804, da den solgtes fra Godset, rimeligvis da med Hovedgaardsrettigheder. Den ejedes fra 1831 af den dygtige Landmand Chr. Madsen, † 1848, senere af Büger, der 1856 solgte den til Johs. O. Johansen, der atter 1863 solgte den til Etatsr. Jul. Dons († 1908); han afhændede den 1889 til J. C. Hauberg († 1907), som 1902 solgte den til H. Schultz; nuv. Ejer er C. E. Grüner, Egemark. Godset er i den nyeste Tid frasolgt. Hovedbygn., i 2 Stokv., er opf. 1861 efter en Brand.

Astrup er, vistnok i 17. Aarh., opstaaet af en Landsby af s. Navn (som endnu 1688 anføres med 2 Gde og 2 Hse), en Del af det Kalundborgske Gods, og kom som saadan ogsaa til at høre til Lerchenborg; 1852 blev den skilt ud fra det, men blev i Slægtens Eje, indtil Vilh. Baron Lerche († 1916) 1907 solgte den til Lensgreve Lerche, der 1910 solgte den til Chr. Baron Lotzbech, og han afhændede den 1917 til den nuv. Ejer Prof. Dr. med. Jens Schou. Hovedbygningen er opf. 1876.

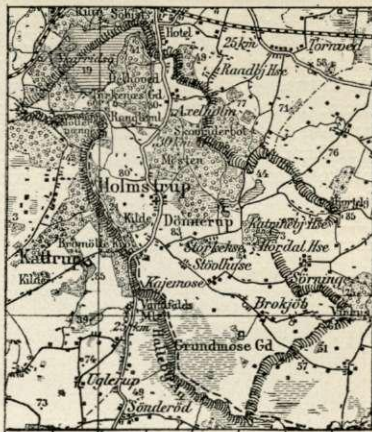
I Bjærgsted Skov ved Skarrid Søs nordre Bred har ligget Gaarden *Skarsholm* (Skaridsholm), hvis betydelige Voldsted endnu ses (F. M.). Det bestaar af to firsidede Borgbanker, adskilte ved en Grav; den nordl. er c. 30 m bred foroven og c. 5 m høj, den sydl. c. 16 m bred. Mod Ø., S. og V. ses Rester af Grave med udenfor liggende Vold. Ved Nationalmuseets Udgravninger 1901-2 fremdroges paa søndre Borgbanke Kælderen af en 13 m lang og 6 m bred Bygn., hvis indre Mursider var beklædte med brændte Sten i Munkeskifte. Paa den større nordl. Banke fandtes nordligst Rester af en Bygn., hvoraf dog kun et mindre Kælderrum (1,5 \times 4,5 m), muret med Ler, var velbevaret, og sydligst synes ogsaa en tilsv. Bygn. at have haft sin Plads. For c. 30 Aar siden skal tæt S. for den sydligste Vold være sløffet en lille Høj, som indeholdt et spinkelt af Munkesten muret Rum (c. 2 \times 2,5 m), der manglede Mur mod Søsiden (W. Møllerup, Redegørelse for Nationalmuseets 2. Afd. Virksomhed siden 1892, p. 72). Hertug Knud, Søn af Vald. II og Esbern Snares Enke Helene, skal have ejet S., og det var herfra, at Vald. Atterdag 1341 udstedte Privilegier for Skt. Klare Kloster i Rosk. Gaarden blev vistnok i Knuds Slægt, thi Sønnesønnen Barnum Eriksen skrev sig til S., hvorefter den ejedes af Erik Barnumsen og af Barnum Eriksen, død ved 1404 som Slægtens sidste Mand. Hans Enke Edel Jakobsd. Lunge og øvrige Arvinger solgte den 1408 til Dronn. Margrethe, der sikkert har nedlagt den.

I Stenrand Plantage, under Lerchenborg, er 1916 rejst et Mindesmærke for Skovrider Flemming Lerche, som plantede det første Træ.

Flere Steder ses Gravhøje, næsten alle dog forlængst overpløjede. Stengrave er

derimod faatallige; i Bjærgsted Skov ligger Rester af enkelte. Et smukt og anseligt Dyssekammer er fredl. V. for Bjærgsted, og ved Gryde Ml. ligger en ejendommelig Saml. af 3 meget store Langdysser, af hvilke den ene nu dog næsten er forsvundet.

Holmstrup Sogn, Anneks til Jyderup i Tuse Hrd., omgives af Bjærgsted og Agnsø S. samt Løve Hrd. (Sæby og Reerslev S.), Tuse Hrd. (Skamstrup og Jyderup S.), Skarrid Sø, hvoraf den østl. og sydl. Del, c. 93 ha, hører til Sognet. Kirken ligger c. 22 km SV. for Holbæk og 19 km SØ. for Kalundborg. De sandede og stenede, til Dels dog lermuldede Jorder er gennemgaaende højtliggende (Stegersbanke 79 m, Bavnehøj 80 m, Stodderbakke 83 m, Langaas 80 m) og bakkede undtagen de lavtliggende Strækninger langs Aamose Aa, kendte for deres store Naturskønhed, især mod N. nærmest Skarrid Sø, hvor der ogsaa findes en Del Skov (Møsten, Regstrup og Delhoved Sk.). Gennem Sognet gaar Nykøbing-Slagelse Landevej.

Befolkning i 1916: 699 (1801: 546, 1850: 750, 1901: 783), boende i 160 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 225 Td.; 38 Gde med 191 og 66 Hse med 31 Td. Hartk. samt 50 jordløse Hse. **Ejds.** (1916): 2310, deraf **Jordv.**: 1333. **Areal:** 2351 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 10 ha, Rug 108, Byg 142, Havre 165, Blands. til Modenhed 200, Kartofler 25, Foderroer 125; Brak udgjorde 142 ha, Grønforer og Græsning 593, Haver o. l. 22, Tørvemoser 18, Skov 584, ubenytt. 12, Vandar. 125. **Kreaturhold** (1919): 270 Heste, 957 Stk. Hornkv. (deraf 490 Køer), 40 Geder, 89 Faar, 568 Svin (1914: 1468).

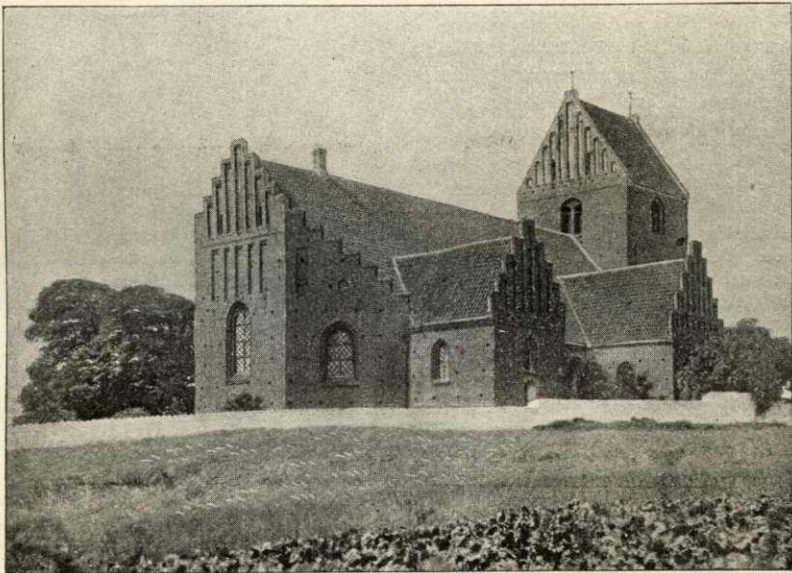
I Sognet **Byerne:** *Holmstrup* (c. 1370 Holmstorp), ved Landevejen, med Kirke og Skole; *Akselholm* (1292 Axleholm), ved Landevejen; *Kajemose* (1414 Cathemose); *Brokøb* (1414 Brokøb) med Skole samt Fattiggd. med Alderdomshjem og Arbejdsanstalt for Jyderup-H. Sogne (opr. 1869). Saml. af Hse: *Katrinebjærg*, *Regstrup* (før Landsby, 1414 Rexstorp).

Hovedgaarden *Dønnerup* (1199 Dindethorp), under Baroniet Adellersborg (s. d.), har c. 40,7 Td. H., Ejds. 245, Jordv. 152,6; c. 222 ha, deraf Eng 8, Mose og Fælle 34, Skov 29, Resten Ager; 4 Arbejderbl. Til Baroniet hører ogsaa *Rangle Mølle*, en af de 5 „Kongens Møller“, c. 14 Td. H., Ejds. 130, c. 110 ha, med Vandml. og Stampeværk. Andre Gde: *Grundmosegd.*, c. 13,3 Td. H., Ejds. 195, deraf Jordv. 150; c. 207 ha, deraf Ager 121, Eng 55, Mose 22, Skov 7. *Birkenæs*, Gd. og Skovriderbl. i Delhoved Skov, med prægtig Udsigt over Eggen. Ved Begyndelsen af Aamosen ligger den smukt beliggende og meget besøgte *Bromølle Kro*.

Holmstrup S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundborg Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundborg), Kalundb. Lægekr., Holbæk Skattekr., Skippinge Hrds. Skyldkr., Amtets 3. Folketingsvalgkr., 4. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 365. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken skjult bag anselige Banker, er en meget stor og smuk sengotisk Landsbykirke, der bestaar af Skib og anseligt Kor med tresidet Afslutn., Taarn samt Vaabenhus og Sakristi mod N. Kirken er helt opf. af Munkesten, den ældste Del, Skib, Kor og

Taarn, 1492 af Biskop Niels Skave i Rosk. og helliget til Skt. Søren*), Vaabenhus og Sakristi nogle Aar senere. Kirken er ved to Rækker Piller, 6 i hver, delt i 3 af Krydshvælvinger dækkede Skibe. Kirken er restaur. ved 1845. Treiløjet Højaltertavle fra c. 1500. Desuden findes to sengotiske Sidealtertavler, den ene med Jomfru Maria, den anden med Johs. Døberen og en Bisp (Søren?). Sengotisk Alterkalk; i det af Munkesten opf. Alterbord er under en løs Dækplade fundet et Relikviegemme med en Knogle, der har vist sig at være af et Svin. Fortrinlig udsk. Prædikestol fra 1647 af Lor. Jørgensen med gl. Maling og Forgyltning og Urnes og Lindenovs Vaaben; romansk Granitfont. Foran Alteret paa en Tværbjælke en sengotisk Krucifiksgruppe;. I Koret staar paa hver Side af Alteret en femsædet gotisk Korstol fra c. 1500, dog stærkt restaur., et af Endestykkerne har Urnevaabnet, et andet Bispevaaben uden Mærke. Ogsaa 5 andre gotiske Gavlstykker findes; to udmærkede sengotiske Dørløje. I Gulvet Ligsten over Mads Nielsen, Skovfoged i Holmstrup, † 1652. I Nationalmus. opbevares nogle meget sjældne fra Kirkens Opførelse stammende malede Kirkeruder (Skt. Søren, Maria med Jesusbarnet og Niels Skaves fædr. og mødr. Vaaben). — I den vestl. Del af den af

Holmstrup Kirke.

Munkesten opf. Kirkegaardsmur er der anbragt store flade Blindinger med Skydeskaar. (Se Tegn. af ældre nord. Arkitektur. I. Saml., 4. R., og Th. B. Bang, St. Sørens Holmstrup, i „Fra Holb. Amt“ 1909).

Paa Holmstrup Mark ligger *Skt. Søren's Kilde* (en nu af temmelig store Sten sat Brønd), der har været meget besøgt p. Gr. af sin formentlige Lægekraft. Der holdtes i sin Tid 4 Markeder aarl., men 1568 forlagdes de til Kalundborg, da der paa Markederne forsamlede sig saa meget „Skarns Folk“, som bedrev „stor Synd med overflodig Drik, Mandslet og anden Uskikkelighed“. Alt tidl. havde Chr. III ^{10/10} 1552 tilskrevet Stiftslensmanden Hans Barnekov, at han skulde sætte en Stopper for det meget Afguderer, der dreves i Holmstrup Kirke (se Kirkeh. Saml. II; Danske Mag. 3. R., III Bd. p. 221).

Dønnerup blev opr. 1730 af Konferensr. Peder Benzon af en nedl. By *Dønnerup* (1199 Dindethorp), der endnu 1688 havde 13 Gde og 2 Hse, og af ham kaldt *Benzons*

*) Paa en Tværbjælke i Koret staar en i gotiske Bogstaver udsk. lat. Indskr., der oversat lyder: „Til Ære for Bekenderen Skt. Søren, som paa dette Sted efter Guds Befaling ilede de Dødelige til Hjælp med guddommelige Mirakler, er Koret bygget“.

lund, et Navn, den beholdt til ind i 19. Aarh. Efter Benzons Død solgtes den 1737 for 10,370 Rd. C. (Hovedgaardstakst 24, Bøndergods 370 Td. H.) til Hans Henr. v. Eickstedt, senere Generalmajor († 1801), der 1739 afhændede den til Oberstlieutn. Reimer Henr. Barner, som atter 1745 solgte den for 12,300 Rd. til Peder Willumsen. Efter ham kom den 1757 til Chr. H. Selchau († 1788), hvis Søn Chr. Andr. Selchau solgte den 1791 for 33,196 Rd. (foruden de saakaldte Dønnerup Løkker for 1800 Rd.) til Højesteretsassessor, senere Minister P. Chr. Stemann; 1800 solgte han den for 30,000 Rd. til Johs. Meldahl, der 1806 solgte den for 67,000 Rd. til Rosenørn. Enken efter Fr. Baron Adeler († 1816) købte Gaarden 1820, fra hvilken Tid den har hørt under Baroniet.

Birkenæs var oprindl. en Landsby (1199 Birkenes), og den havde 1688 3 Gde og 3 Hse.

Holmstrup og Agnsø Sogne har i Middelaldr. udgjort eet Sogn under Navnet *Læsøholm*, der har Navn efter Søn *Læsø*, der nu er overgroet med Siv og Rør; nu kaldes den Præstemosen. I Matriklen 1688 anføres „Leszøe“ som en Udø, hvorved Fiskeri.

Bromølle nævnes allerede 1199 (Nævitzbro); Møllen nedlagdes 1776. I Krohaven findes en kendt store Taxtræer (*Taxus baccata*), hvoraf det ene, et af de største Taxtræer i Landet, er henved 11 m højt og 2,5 m i Stammens Omfang.

Der kendes c. 25 Stengrave, flere af disse dog ret stærkt forstyrrede. Ved Akselholm ligger en meget anselig fredl. Langdyse og ved Dønnerup enkelte Gravhøje omsluttende Jættestuer el. andre større Stengrave.

Viskinge Sogn (V.-Agnso Km.)

omgives af Annekset Agnsø, Bregninge og Værsløv S. samt Ars Hrd. (Udby S.). Kirken ligger c. 11 km ØSØ. for Kalundborg. De imod S. noget lerede, men i øvrigt sandede, stenede og grusede Jorder er gennemgaaende højtliggende, især mod S., og for det meste jævne; fra Faksebjærg paa Stengaardens Mark er der smuk og vid Udsigt. Langs Bregninge Aa, der danner Grænsen mod NØ. og N., er der Enge og Moser (Viskinge Mose). Gennem Sognet gaar Kalundborg-Holbæk Landevej og den nordvestsjæll. Bane, samt ved Vestgrænsen Hørv-Værsløv Banen.

Holmstrup Kirkes Indre.

Befolkning i 1916: 1003 (1801: 527, 1850: 798, 1901: 968), boende i 223 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 300 Td.; 33 Gde med 266 og 130 Hse med 34 Td. Hartk., samt 23 jordløse Hse. **Ejds.** (1916): 2591, deraf **Jordv.**: 1591. **Areal:** 2031 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 31 ha, Rug 163, Byg 260, Havre 219, Blands. til Modenhed 60, Kartofler 73, Foderroer 132, Sukkerroer 52; Brak udgjorde 163 ha, Grønfoder og Græsser 570, Haver o. l. 50, Tørvemoser 88, Skov 34, ubenytt. 3, Vandar. 9. **Kreaturhold** (1919): 306 Heste, 1091 Stk. Hornkv. (deraf 570 Køer), 60 Geder, 89 Faar, 464 Svin (1914: 1211).

I Sognet Byerne: *Viskinge* (Viskinde, 1231 Wiskeyngy), ved Landevejen, med Kirke, Præstegd., Skole, Forskole, Forsamlingshus, Lægebl. og Kbmshdr.; *Rugtved* (1231 Rughthwetoræ); *Løgtved* (1231 Løthæthwet, c. 1370 Løgæthweth). Saml. af Hse: *Smakkerup* med Skole, *Ærtebjerg*. *Viskinge Kro*, ved Landevejen.

Større Gde: *Lerchesminde*, 44,6 Td. H., Ejds. 350, deraf **Jordv.** 255; c. 255 ha, deraf Ager 198, Eng 15, Fæled 33 (lidt af Ejendommen i Værsløv S.). *Viskingegd.* (Arvefæste fra Birkendegd.), 32,5 Td. H., Ejds. 280, deraf **Jordv.** 193; c. 178 ha, deraf Ager 146, Eng 22. *Løgtvedgd.* (Arvef. fra Lerchenborg og Birkendegd.), c. 22,2 Td. H., Ejds. 165, deraf **Jordv.** 105; c. 181 ha, deraf Ager 121, Eng 55; *Løgtved Plantage*, med Skovfogedbl., før tilh. Grevsk. Lerchenborg, er tilkøbt 1918. *Fæltergd.* (c. 8 Td. H., c. 52 ha). *Stensgd.* (i Viskinge, opr. 1856 væsentligt af Præstegaardens frasolgte Jorder), 13,1 Td. H., Ejds. 100, deraf **Jordv.** 74; c. 58 ha, næsten alt Ager. *Hjortesøgd.*, med Planteskoler.

Viskinge S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filiat i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Nykøbing Skattekr., Skippinge Hrds. Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 362. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestensbygn., i gotisk Tid overhvalvet; noget senere er Koret nedrevet og Skibet forlænget mod Ø. med to Fag (af Kamp og Munkesten i vekslende Striber); i s. Periode er desuden tilføjet Taarn og Vaabenhus mod S. samt Kapel (nu Ligkapel) og Sakristi mod N., dels af Kamp, dels af Munkesten. Nordkapellet og det gl. Skibs Hvalvinger er sandsynligvis samtidige, da der er fremdraget Kalkmalerier fra s. Tid (c. 1460), i Skibet Christi Lidelse og Herlighed samt Marie Himmelkroning (restaur. af M. Petersen 1897, undt. det sidste) og i Kapellet nogle desværre aldrig konserverede Billeder (en smuk Pietà og et Stifterbill., Ridder til Hest med Hammermærke i Skjoldet). Altertavlen er et Maleri af Gertner, Christus med Maria og Martha (det gl. Alterbill., et Kobberstik, Korsfæstelsen, hænger i Skibet; den ældste Tavle brændte 1745); Prædikestol i Renæssancestil; Granitfont. Ved Siden af Alteret Træligplade over Præsten Niels Hansen, † 1559, og foran Alteret Ligsten over Præsten Peder Olsen Schytte, † 1729; paa Korvæggen et Epitaf. over Provst Ole Madsen Jyderup († 1668) og Hustru, opsat af ham selv 1666, med Maleri af Præsten, Hustruen, og Børnene (Lund, Mal. Portr. IX 105). — Kisterne med Ligene af Generalbygm. J. C. Ernst til Agnøgd. († 1750) og hans to Hustruer, hvilke før stod i Ligkapellet, er nu nedgr. ved Kirkens nordre Mur (om Louise Frederikke Ernsts Mindevers over Faderen se Hofm. Fund. VIII, 225).

Lerchesminde med en smuk, to Stokv. høj Hovedbygn. fra 1854, hed tidl. *Smakkerupgd.*, men fik sit nuv. Navn af C. C. Greve Lerche til Lerchenborg, der betydeligt havde forøget dens Tilligg.; 1853 overlodes den til hans Søn V. Greve Lerche; ved Aukt. 1901 gik den over til G. Lerche til Birkendegd., som 1907 solgte den til den nuv. Ejer Joh. Chr. Prahl. — Jes Storm i *Viskinge* var 1445 Medudsteder af et Vidne af Ars Herredsting; han fører et Skjold, hvori en Lilje; men efter den Plads, hvorpaa han nævnes i Brevet, var han kun en Bonde. — *Løgtvedgd.* synes derimod at have været en Hovedgd., der 1501 beboedes af Laurids Bosendal. Baade paa Fyn og i Skaane fandtes for øvrigt en Gaard af s. Navn. Nuv. Ejer er Tobaksfabrik. E. F. Nobel.

Mange Oldtidsminder har Sognet ikke indeholdt, og det meste er forstyrret el. sløjft,

saaledes nogle Dysser under Viskinge og Løgtved. Fredl. er ØSØ. for Løgtved et lille Dyssekammer og paa Rugtved Mark en stenomkranset Høj, omsluttende en udgravet velbevaret og meget anselig Jættestue, hvis næsten mandshøje, 5 m lange Kammer er dannet af 13 Sidesten og 3 Dæksten.

Agnso Sogn (*Viskinge-A. Km.*), Anneks til Viskinge og det mindste i Herredet, omgives af dette, Bjærgsted, Holmstrup og Jørløse S. samt Ars Hrd. (Udby S.). Kirken ligger c. 15 km ØSØ. for Kalundborg. De for det meste lerede og stenede Jorder er noget højtliggende og bakkede med bratte Affald; ved Agnsø findes en med Tusinder af Stenblokke overstrøet Strækning som et af de mest udprægede Vidnesbyrd om Isstrømmenes Virksomhed i sin Tid. Kun langs Bregninge Aa, der udspringer i Sognet og kommer fra den lille Søndersø, er der lave Strækninger med Enge og Moser (Svebølle og Dejvad Mose). En Del Skov (Stenrand Plantage, under Lerchenborg) i den østl. Del. Gennem Sognet gaar den nordvestsjæll. Bane.

Befolkning i 1916: 737 (1801: 287, 1850: 481, 1901: 574), boende i 160 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 149 Td.; 15 Gde med 133 og 62 Hse med 16 Td. Hartk. Ejds. (1916): 1831, deraf Jordv.: 961. **Areal**: 1067 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 24 ha, Rug 43, Byg 119, Havre 91, Blands. til Modenhed 41, Kartofler 38, Foderroer 62; Brak udgjorde 85 ha, Grønfoeder og Græsning 252, Haver o. l. 15, Skov 177, ubenytt. 15, Vandar. 11. **Kreaturhold** (1919): 167 Heste, 693 Stk. Hornkv. (deraf 397 Køer), 25 Geder, 153 Faar, 246 Svin (1914: 519).

I Sognet *Agnso Kirke* (c. 1370 Aghnesø, 1231 Angsethorp), ved Søndersø, og Byen *Svebølle* (1603 Sueibølle) — 1916: 54 Gde og Hse og 231 Indb. — med Skole, For skole, Fællesmejeri, Kbmdshdlr., Savværk, Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp. *Højbjærg Hse* med Andelsmejeri. *Stenrand*, Hse. *Kongens Mølle* (en af de 5 „Kongens Møller“) ved det Vandløb, der forbinde Skarrid Sø med Halleby Aa (Møllen hører under Algstrup).

Hovedgaarden *Agnsogd.*, under Grevsk. Lerchenborg, har 49,8 Td. H., Ejds. 420, deraf Jordv. 300; c. 278 ha. Under Grevsk. hører fremdeles Avlsgaarden *Svebøllehavn*, 29,8 Td. H., Ejds. 235, Jordv. 175; c. 270 ha, hvoraf en Del er taget til den ogsaa til Grevsk. hør. *Stenrand Plantage*, der er anl. c. 1850 paa en Del af den tilkøbte Stenrandgd.s Jorder (c. 14,8 Td. fuld Skovskylsh., Ejds. 200, deraf Jordv. 50, c. 181 ha).

Agnso S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr.' 363. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en gotisk Kamp- og Teglstenskirke, der senere i Middelald. er forlænget mod Ø. og overhvalvet; desuden er tilbygget Taarn, Vaabenhus i S. og Sakristi i N., dels af Kamp, dels af Munkesten. Restauration 1871. Alterbillede (Christus bøjende sig for Kalken og Korset), Prædikestol og Stoleværk fra c. 1850; romansk Granitfont. I Vaabenhuset 3 Ligstene, over Abrah. Grønberg, † 1787 paa Agnsøgd., over Anna Kathrine Karen Selmer, † sst. 1807, og over hendes Mand Joh. Bernh. Selmer, † 1816.

Den smukt beligg. *Agnsogd.* anføres allerede i Kong Vaidemars Jordebog 1231 som Krongods. Om den i Middelalderens Slutn. (jvfr. D. Atl. II 415, VI 242) har tilhørt Roskilde Bispestol, er tvivlsomt. Den nævnes senere som kgl. Jagtgaard, hvor Kongerne ofte opholdt sig; Fr. II har saaledes fl. Gange udstedt Breve herfra. Bregninge Aa skal endnu den Gang have været saa vandrig, at man ad den sejlede til Kalundborg (se Estrup, Tygestrup p. 8). Aar 1677 skødede Kongen A. til Oberstlieutn. Georg Müller; derefter ejedes

den af Statholder Jørgen Bielke og senere af Landsdommer V. Deichman, der 1703 solgte den (med tilligg. Bøndergods 109 Td. H.) for 7000 Rd. C. til Niels Caspersen Valerius, som dog s. Aar transporterede den til Hans Tvede, efter hvis Død den (123 Td. H.) ved Auktion 1724 solgtes for 7400 Rd. C. til Generalbygm. J. C. Ernst. Han fik den opr. til Hovedgd. 1725; efter hans Død solgte Enken den (i alt 477 Td. H., hvoraf 48 Hovedgaardstakst) 1751 til C. Lerche til Lerchenborg (se p. 522). Hovedbyggn. er opf. 1872.

I en Grusgrav ved Agnsøgd. er 1891 fremgravet en velbevaret Teglovn fra Middelalderen. — I Sognet har tidl. ligget Byerne *Stenrand* (1688 2 Gde) og *Nyrand* (1688 4 Gde), begge udtrykkelig anførte som Byer.

Især Sognets sydl. Del indeholder adskillige Oldtidsmindesmærker, saa godt som udelukkende store Stenalders Stengrave. Ved Svebøllegavn ligger saaledes som fredl. 2 Langdysser, et Dyssekammer og 2 Høje omsluttende store Stengrave (den ene en Jættestue). SSV. for Svebølle ses et Dyssekammer og en Runddysse, begge fredl., og V. for Byen et Dyssekammer.

Værslø Sogn omgives af Viskinge S. og Ars Hrd. (Udby, Rørby og Tømmerup S.). Kirken ligger c. 9 km ØSØ. for Kalundborg. De for det meste gode, mod S. lermuldede, mod N. mere sandede Jorder er mod S. og især i Midten noget højtliggende og bakkede, med vide Udsigter mod Ø. og N., hvor de falder af til Saltbæk Vig, ved hvis Udtørring Sognet har vundet c. 187 ha. Gennem Sognet gaar Holbæk-Kalundborg Landevej, den nordvestsjæll. Bane, Slagelse-Værslø Banen og Hørv-Værslø Banen.

Befolkning i 1916: 777 (1801: 402, 1850: 690, 1901: 727), boende i 153 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 527 Td.; 24 Gde med 257 og 74 Hse med 19 Td. Hartk. samt 41 jordløse Hse. Ejds. (1916): 2357, deraf Jordv.: 1601. **Areal:** 1888 ha, hvoraf (1912) besaaet med

Hvede 119 ha, Rug 54, Byg 286, Havre 126, Blands. til Modenhed 73, Kartofler 17, Foderroer 113, Sukkerroer 42; Brak udgjorde 162 ha, Grønfoder og Græsning 405, Haver o. l. 24, Skov 89, ubenytt. 6, Vandar. 26. **Kreaturhold** (1919): 244 Heste, 1002 Stk. Hornkv. (deraf 554 Køer), 32 Geder, 119 Faar, 483 Svin (1914: 1354).

I Sognet Byerne: *Værslø* (c. 1370 Wæsløf) med Kirke, Præstegd., Skole, Forskole, Forsamlingshus (opf. 1904), Brugsforen. samt noget N. for Byen Jærnbane. (Endest. for Slagelse-V. og Hørv-V. Banen), Posteksp. og Telegrafst.; *Asmindrup* (1395 Asmundorp) med Skole og Andelsmejeri (Vindebrink). Den tidl. Fattiggaard for Sognet i Asmindrup (opf. 1882) er nedlagt 1897 og omdannet til *Ubberup Folkehøjskole* for Kvinder (40-50 Elev.; Øvelseshuset af Th. Bindsbøll, Lærerbl. af Ivar Bentsen); ved Højskolen Mindesten (af Joach. Skovgaard) for dens Forstander Jannik Lindbæk, † 1909; nuv. Forst.: H. Balslev. *Værslø Skovbakker* (de store og smaa), Hse.

Hovedgaarden *Birkendegd.* har 93 Td. Ager og Engs H. og 5 Td. Skovsk., Ejds. 750, deraf Jordv. 536; c. 582 ha, deraf Eng 82, Sø 44, Skov 70, Resten mest Ager; desuden nogle faa Td. H. Fæstegods, 15 Lejhuse (noget af Godset i Viskinge og Hjembæk S.). Avlsgaarden *Værsløgd.* har 28,1 Td. H., Ejds. 195, deraf Jordv. 153; c. 136 ha, alt Ager (noget af Jorden i Udby S.). Avlsgaarden *Aldersro* har 25,9 Td. H., Ejds. 205, deraf Jordv. 145; c. 125 ha, deraf Eng 3, Resten Ager; 7 Hse. *Asmindrupgd.*, c. 12 Td. H., Ejds. 130, deraf Jordv. 100; c. 99 ha, deraf Eng 14, Resten Ager.

Værslø S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører

under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Nykøbing Skattekr., Skippinge Hrds. Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 361. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestensbygn., der har haft oprindl. Taarn, senere afløst af et sengotisk; sengotiske er ogsaa Hvælvingerne, Nordkapellet, Vaabehuset i S. og det tøndehvælvede Sakristi. Tilbygningerne fortrinsvis af Tegl, men ogsaa med Anvendelse af Materiale fra det gl. Taarn. Altertavle og Prædikestol i Højrenæssancestil, den sidste et Kalundborgarbejde. Senromansk Kalkstensfont (nu i Taarnet). I Sakristiet et sengotisk Krucifiks og et mindre fra Beg. af 15. Aarh. samt en Gudfader fra s. Tid. Gotisk Dørføj med Foldeværk. Paa Skibets Østgavl er der fundet Spor af Kalkmalerier. I Vaabehuset 3 Ligstene: en smuk Sten over Antoni Møller og Maren Anckers Datter 1651, en over Ole Hømmingsen, Forpagter paa Birkendegd., † 1781, og en over Præsten Dan. Riemann, † 1781 (de skal tidl. have ligget paa Kirkegaarden). I Korgulvet en Egetræsplanke med Gravskr. over Præsten Anders Jensen Calundborgs Hustru, † 1619.

Birkende var oprindl. et Len under Rosk. Bispestol. 1435 udstedte Jens Torbernsen (Sparre) til Biskop Jens sit Genbrev paa Byrkynghe Gaard og By, som han havde i Leje i sin Livstid. I Beg. af 16. Aarh. havde Jens Daa dette Len, som Erik Madsen Vasspyd fik efter ham; derefter havde Jørgen Navl 1558-65, og 1565 Kongens Enspænder Christen Elkjær Gaarden, som siden blev underlagt Kalundborg. — Den nuv. *Birkendegd.* er opr. 1684 af Gehejmer. Jørgen Bielke († 1697) af en nedl. Landsby, *Birkinge* (1363 Byrchinge), der bestod af 9 Gde og 4 Hse, som blev givet ham i Erstatning for tabt Gods i Skaane. Men han maatte snart sælge den af Pengetrang; allerede 1686 nævnes som Ejer Jørgen Hansen, Amtsforv. i Kalundborg (under hvem Gaarden 1688 fik adl. Rettigheder). Efter Hansens Enkes Død ejedes den af Kongen, som 1693 mod Eftergivelse af alle Fordringer, Bielke kunde have paa Kronen, skødede den til Bielkes Datter Sophie Amalie, der giftede sig med Sognepræsten i Værsløv, Hans Hvalsøe. Denne solgte Gaarden 1700 for 9100 Rd. til Amtm. Joh. Chr. Schönbach, hvis Søn, J. C. Schönbach overtog den (115 Td. H. Hovedgaardstakst) 1733 og 1735 solgte den (Hovedgaardst., Kirke- og Bøndergods i alt 546 Td. H.) til Justitsr. Terkild Terkildsen (se p. 525). Han solgte den 1743 til Gehejmer. C. Lerche, under hvem den indlemmedes i Stamhuset Lerchenborg. 1852 udskiltes den fra Lerchenborg; men vedblev dog at være i Familien Lerches Besiddelse. Nuv. Ejer er Hofjægerm., Ritm. G. Baron Lerche, som overtog den 1895. — Hovedbyggn., i to Stokv. med Kælder, er opf. 1854 efter en Brand ^{24/10} 1851. — Paa Birkendegd., hvor Faderen var Godsforv., fødtes 1828 den kbhvnse Præst og ivrige Indremissionsmd. J. C. R. Frimodt († 1879).

En *Eskegaard* (Æskægård) i Asmindrup omtales 1427.

Foruden nogle Gravhøje kendes i Sognet ikke mindre end c. 20 store Stengrave, flere af disse i velbevaret Stand. NØ. for Asmindrup ligger saaledes et anseeligt, fredl. Dyssekammer, et andet N. for Byen, og under Aldersro er fredl. 3 Jættestuer samt et sjældent Mindesmærke, nemlig en Høj omsluttende 2 Jættestuer og en mindre Stengrav.

Jørløse [Jordløse] **Sogn** (indtil 1913 Anneks til Værsløv) omgives af Agnsø S., Løve Hrd. (Sæby S.), Tissø, hvoraf c. 86 ha regnes til Sognet, og Ars Hrd. (Udby S.). Kirken ligger c. 15 km SØ. for Kalundborg. De for det meste lerede Jorder er noget højtliggende mod V., men falder af mod Ø. og S. til Halleby Aa, hvor der er lave, sumpede Strækninger, og til Tissø, hvor Jorderne er sandede („Jørløse Sand“). En Del Skov (Trustrup- og Stumpesk.). Mod Ø. ligger Made Sø, c. 109 ha. Gennem Sognet langs Tissø gaar Kalundborg-Sorø Landevej.

Befolkning i 1916: 648 (1801: 318, 1850: 594, 1901: 628), boende i 127 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 207 Td.; 28 Gde med 191 og 72 Hse med 16 Td. Hartk. samt 20 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 1696, deraf **Jordv.**: 1070. **Areal:** 1372 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 43 ha, Rug 51, Byg 183, Havre 93, Blands. til Modenhed 36, Kartofler 23, Foderroer 86; Brak udgjorde 97 ha, Grønfoder og Græsning 475, Haver o. l. 16, Tørvemoser 34, Skov 70, Vandar. 116. **Kreaturhold** (1919): 202 Heste, 837 Stk. Hornkv., (deraf 469 Køer), 15 Geder, 50 Faar, 247 Svin (1914: 992).

I Sognet Byen *Jørløse* (Jordløse, c. 1370 Jurløsæ, 1231 Jurløs) med Kirke, Præstebel., Skole, Forskole, Forsamlingshus og Ml. *Søbanke Huse, Tvede Huse.*

Hovedgaarden *Vesterbygd.* har 73,6 Td. H., Ejdsk. 506, deraf Jordv. 337; c. 317 ha, deraf Ager 272, Eng 13, Skov 18; 6 Huse (lidt af Jorderne i Lille-Fuglede og Sæby S.). — *Trustrupgd., Bæks Kro* (Eichensminde), ved Landevejen og Tissø. *Øresø Ml.* (1231 Ørwith) mod N. ved Halleby Aa, en af de 5 „Kongens Møller“, med Dritlefabr. og Savværk.

Jørløse S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Nykøbing Skattekr., Skippinge Hrds. Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 364. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestensbygn. med gotiske Hvælvinger, Taarn, to Vaabenhuse (hvoraf det nordl. nu Materialhus) og Sakristi mod N. (tøndehvælv.), Vaabenhusene mest af Kamp, ellers Munkesten. Altertavle fra 1626 i Roskildeskolens Manér; i Midtpartiet nyt Maleri (Opstandelsen); sengotisk Alterbordsforside med Maleri af Marie Himmelkroning; tarvelig Prædikestol fra c. 1600; romansk Granitfont; Rokoko-orgel fra Fr. V's Tid. Den ene Klokke er fra 1467. Foran Alteret Ligsten over Jørgen Navl, † 1506. Sengotisk Krucifiks over Indgangsdøren. Paa Loftet en romansk Mikaelfigur og Rester af en Altertavle fra c. 1450. Paa Vaabenhusets udv. Side er indmur. en gl. Ligsten med et Kors. — Paa Kirkegaarden et Monument over Gehejmerd. C. A. Fønnesbech, † 1880.

Af de indtil 1913 forenede Ejendomme *Vesterbygd.* og *Saltoftegd.* (se p. 524) nævnes den sidste alt 1316, dengang en Helgd. og en Halvgd., der ejedes af to Adelsmænd Anders Niclason og Svend Truelsen. *Vesterby* nævnes først 1354 og var dengang den vestl. Del af Byen *Jørløse* og tilh. Familien Munk. Senere kom *Vesterby* eller en Del deraf til Vor Frue Kl. i Rosk.; Karl Nielsen, som 1430 skrev sig i *Vesterby*, har vel haft Gaarden i Forlening, thi først 1480 mageskiftede Klosteret sin „Hovedgd.“ i *Vesterby* til Hans Navl i Marup, † 1489 (begr. i Sorø Kirke, hvor der er en Ligsten over ham). Hans Sønner Jørgen og Laurids Navl ejede derefter Gaarden, som Jørgens Søn Jørgen 1562 solgte til Kansler Joh. Friis. Denne solgte Godset til Kronen, hvorunder det blev indtil 1664, da Kronen solgte Kalundb. Amt til Gabrfel Marselis. *Vesterbygd.* og *Saltoftegd.* forblev nu under dette store Gods (fra 1690 nævnes *Vesterbygd.* som en ukomplet Hovedgd., *Saltoftegd.* var en Avlsgd.) i Marselis' Fam. indtil ved 1700 (se *Leichenborg*), da de bortsolgte. Som første Ejer nævnes P. Thøgersen Lassen; derefter ejedes de af Kancellir. Niels Fuglede, der 1729 skødede dem (c. 557 Td. H.) til Raadmd. i Kbh., senere Justitsr. og Viceborgm. Niels Henriksen († 1745), hvis Søn Henrik, adlet 1747 som Hielmstjerne († 1789), overtog dem efter hans Død. Denne solgte 1750 Gaardene til C. Lerche til *Leichenborg*, under hvilket Stamhus og senere Grevs. de hørte som Allodialgods, indtil C. C. Greve Lerche 1843 solgte *Vesterbygd.* med *Saltofte* til cand. jur., senere Minister og Gehejmer. C. A. Fønnesbech († 1880) for c. 160,000 Rd. Han købte 2 Bøndergde med Ret til at nedlægge dem, og af dem og *Saltofte* Vænger dannede han 1845 den nuv. *Saltoftegd.* Efter Enkens Død 1907 overtoges Ejendommen af Sønnen cand. jur. O. Fønnesbech, † 1913, hvor-efter den ved Testam. gik over til dennes Brodersøn, Pastor Henry Wulff (Vallékilde), den nuv. Ejer; s. Aar frasolgte *Saltoftegd.* — V.s Hovedbygn., en Midtfløj og to Sidefløje, er opf. 1844-46.

Mikkel Sehested skrev sig 1580 til *Truidstrup* (*Trustrupgd.*?). — Paa en Holm mell.

Made Sø og Halleby Aa findes Munkestenen, men Stedet er endnu ikke undersøgt. Det siges, at en Herregd. *Havgd.* el. *Hovgd.* har ligget her.

Kun enkelte Gravhøje og Dysser kendes, alle dog forstyrrede el. sløffede. Ved Vesterbygd. er under en Sten gjort et Fund af c. 200 Ravperler fra den yngre Stenalder.

Sejersø, der danner et eget Sogn, er en langagtig, c. 13 km² stor Ø i Kattegat (Sejersø Bugt), c. 15 km N. for Allershave og 11 km V. for Ordrups Næs; den strækker sig fra SØ., Kno-ben, til NV., Gniben, c. 11 km; dens største Bredde er henved 4 km. Ved et meget lavt Parti deles den i en større nordl. og en mindre sydl. Del. Langs Kysten strækker sig hele Vejen rundt ejendommeli-

ge, stejle Høje med mellemliggende dybe Lavninger (Saltvandsalluvier) især paa den nordl. Del (Skagelsehøj, 29 m) af Øen, der utvivlsomt i gamle Dage har bestaaet af mange Holme, inden Øen helt har hævet sig. Jorderne er for det meste lerede og meget frugtbare, særlig omkr. Sejersby, mod Øens Spidser ofte noget sandede og stenede. Ved Sydspidsen ligger Øens højeste Punkt, Kongshøj, 30 m. Øen er nu helt blottet for Skov. Der er stor Gaseavl.

Befolkning i 1916: 840 (1801: 347, 1850: 576, 1901: 740), boende i 224 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 143 Td.; 49 Gde med 112 og 129 Hse med 31 Td. Hartk. samt 15 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1916): 1559, deraf **Jordv.**: 827. **Areal:** 1253 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 31 ha, Rug 108, Byg 165, Havre 80, Blands. til Modenhed 85, Kartofler 28, Foderroer 123; Brak udgjorde 139 ha, Grønfoder og Græsning 324, Haver o. l. 20, Tørvemoser 4, ubenytt. 88, Vandar. 2. **Kreaturhold** (1919): 308 Heste, 992 Stk. Hornkv. (deraf 531 Køer), 8 Geder, 620 Faar, 417 Svin (1914: 1582).

I Sognet Byerne: *Sejersby* (c. 1370 Sireby), omtr. midt paa Øen, med Kirke, Præstegd., Skole, Missionshus (opf. 1890), Sparekasse (opr. 1915, ^{31/3} 1917: Indskud 39,708, Reservef. 2119 Kr.), Lægebl., Kro, Kbmdshdl., Andelsmejeri (Tadebæk, Mejeri, Ml., Telegrafst. og Havn paa Øens Vestkyst, ny anl. 1904, indtil 3,7 m dyb ved den vestl. Mole og i den østl. Havn; *Kongstrup* (c. 1370 Koningstorp) med Ml.; *Mastrup*. Saml. af Hse: *Vandkær*, *Nordby* med Kbmdshdl. Paa Øens Nordvestpynt *Sejersø Fyr*, bygget 1852, ombygget 1901, hvidt Lynfyr, Trelyn hvert 15. Sek., Flammens Højde over Havet 31 m, Synsvidde 16 Sømil. Mell. Sejersby og Fyret ligger en Skole (Vesterskole). Om Overfarten til Sejersø se p. 518.

Sejersø, en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Nykøbing Skattekr., Kalundb. Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 7. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 369. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en gotisk Teglstenskirke med Krydshvælvinger og senere tilbygget midaldlerligt Taarn, to Vaabenhuse, mod N. og S., Sakristi mod S., af Tegl og Kamp. I

Skibets Østhvælv. findes Kalkmal. fra 1558, restaur. 1909 af N. Termansen (Josephs Hist., Salomons Dom m. m.). Skib og Kor er næsten helt tækkede med Munketegl. Paa det sydl. Vaabenhus (nu Materialhus) er Gavlen opf. 1872 af gule Mursten; midt paa Gavlen et Solur fra 1743. Altertavle, der i Midtfeltet har et Maleri af Nadveren; Antemensele fra c. 1625 og Prædikestol fra 1623; senromansk Kalkstensfont. I Sakristiet 3 Træfigurer fra den gl. katolske Altertavle (Gud Fader, Jomfru Marie og Skt. Anna). I Koret Mindetavle for den af Jens Rostgaard foretagne Restaur. af Kirken 1696. Den ene Klokke er skænket af Fr. Rostgaard 1713*). I Sakristiet er begr. Præsterne Søren Marcussen, † 1663, Oluf Rasmussen Pochstein, † 1682, og Erik Christophersen, † 1704. — Kirkegaardsmuren er delvis af Munkesten og tækket med Munketegl.

Sejerø, i Vald. II's Jordeb. kaldet *Syrø*, hos Saxo *Syra*, har ifl. sine mange Oldtidsminder været beboet alt fra ældre Stenalder, men den var dengang paa Gr. af Datidens højere Vandstand delt i nogle større og mindre Øer og Holme. NV. for Sejerby ses Rester af en større Skaldyngje fra den ældre Stenalder; ved Mastrup ligger Øens eneste nu bevarede Stenalders Stengrav, en lille Langdysse (fredl.). Af Gravhøje kendes c. 40, sikkert overvejende hidrør. fra Broncealderen; de fleste ligger paa Højdedrag, men mange er nu overpløjede el. sløfede; *Eskebjerg* ved Sejerby og *Bukkebjerg* ved Kongstrup er fredl. Fra den ældre Jernalder hidrører et større Bopladsfund, fremdraget i og ved Banken *Borrebjerg* ved Sejerby, og fra Vikingetiden et stort Sølvfund (med Ringe, Spænder, Kæder, et Thorshammersmykke, Mønter osv.), ligeledes optaget ved Sejerby. Mulig fra Oldtiden stammer to formentlige Bautasten, hvoraf den ene, ved Tadebæk, er fredl.

Øen omtales flere Gange i Middelalderens Hist. Ved S. slog Erik Emune Kong Niels' Søn Magnus i et Søslag 1131. Saxo fortæller, at Erik Emune fik Efterretningen om Kong Niels' Drab 1134, da han laa under S.; det er ogsaa Saxo, der beretter om det æventyrlige Sammenstød mell. Esbern Snare og en vendisk Flaade 1170 under S.

Den saakaldte *Skanse* paa Sydøstspidsen, en lav Jordvold i Form af en Trekant (hvori der er fundet Stensætning) og med Aabning ind til Øen, stammer sikkert fra en senere Tid.

Sejerø skødedes 1667 af Kongen til isl. Købmand Poul Christensen, der havde haft den i Pant; hans Arvinger solgte den 1692 til Amtsförv. Jens Rostgaard, der 1710 solgte den til Fætteren Fr. Rostgaard, som gjorde en Del for Øen (se Chr. Bruun, Rostgaards Levned p. 407) og indlemmede den i Stamh. Krogerup (se p. 79). Da dette ophævedes 1800, solgtes Øen til Kammerrd. Rommedahl, der 1805 afhændede Gaardene til Beboerne.

Folket, der kaldes „Sirøboerne“ og tidl. har haft Ry for deres Overtro, taler en særlig Dialekt (se P. K. Thorsen, Sprogarten paa S., Kbhvn. 1887-89). Fr. VII besøgte Øen 1859.

Paa Øen findes en Samling Kristtorn (*Ilex Aquifolium*, 1896 var der endnu 45, nu kun 16-18), der ikke vokser vildt mere end 3—4 Steder i Danmark, og som skal være den største Samling saa langt mod Ø. i Europa (se „Danmarks Natur“, 1899, p. 225; „Naturen og Mennesket“ XI p. 420 flg.). Paa S., ligesom paa Neksø, findes Klokkefrøer, som dog er sjældne, men ingen Ræve eller Muldvarpe; Rotter indførtes først 1904 ved Havnens Anlæg.

*) Paa Klokken staar: „Mig Friederich Rostgaard har til Seierø Kirke givet, For han i Pesten blev ved Helbred og ved Livet“. Vedr. Sagnet om den anden Klokke fra 1621 se Hofmans Fund. VIII p. 227.